

DIMENSIUNEA EUROPEANĂ A MEMORIALISTICII ROMANTICILOR ROMÂNI *The European Value of the Romanian Romanticists' Memoirs*

Carmen OPRIȘOR, Associate Professor Ph.D.,
"Lucian Blaga" University of Sibiu

Abstract: In this article we wanted to emphasize the importance of the Biedermeier Romanticism ideology for the Romanian literature. Since there were ideas and ideals that were common for all European countries, our writers had found an inexhaustible source of inspiration. Journals and memories had become favourite species for the public of that time. Ion Codru Dragusanu, Grigore Lacusteanu, Ion Ghica and other writers are still appreciated by the readers of the 21st century. The variety of themes and styles, the mixture between history and biography, their humour and the picturesqueness of their descriptions are elements that are still in fashion.

Keywords: Biedermeier Romanticism, memories, irony, biography, history.

Romantismul a produs cea mai importantă deschidere către modernitate și a favorizat apariția majorității curentelor culturale din secolul al XX-lea. În studiul *Conceptul de romantism*, René Wellek susținea că „dacă examinăm caracteristicile literaturii propriu-zise, care s-a numit sau a fost numită «romantică», găsim în întreaga Europă, aceleași concepții despre poezie și despre funcția și natura imaginației poetice, aceeași concepție despre natură și despre relația ei cu omul, și, în esență, același stil poetic, în care imaginea, simbolul și mitul joacă un rol cu totul deosebit de cel jucat în poezia neoclasică a secolului al XVIII-lea”¹.

În accepția pe care Wellek o dă termenului, observăm că romantismul este înțeles ca un curent pan-european, chiar dacă avem în vedere doar cele câteva elemente pe care Wellek le-a luat în considerare atunci când a căutat o definiție a termenului. Oricum, romantismului îi revine meritul de a fi eliberat imaginația de orice constrângeri astfel că, spre deosebire de clasicism, scriitorii se bucură de posibilități infinite de explorare. Lumea visului, a inconștientului, radiografierea vieții tuturor mediilor sociale, deschiderea față de valorile mitologiilor naționale, iată numai câteva dintre noutățile pe care le aduce romantismul și care vor avea nebanuite efecte în dezvoltarea literaturii din orice colț al Europei.

Privind lucrurile mai în detaliu și ținând cont de evoluția acestui curent, constatăm că romantismul a cunoscut două faze pe care, însă, nu le-au dezvoltat toate țările europene în mod egal. Virgil Nemoianu a fost cel care a identificat o primă etapă a romantismului caracterizată de vizionarism și simț cosmic, de radicalism ideologic și de intensitate pasională, etapă pe care o denuște *High Romanticism*. Această primă etapă a curentului s-a manifestat în mod distinct doar în trei țări din vestul Europei, anume în Anglia, Franța și Germania. Urmează o a doua fază numită *Biedermeier Romanticism*, în care avântul din prima etapă este înlocuit de o temperare a pasiunilor, iar elanurilor revoluționare le vor lua locul cultul pentru valorile domestice, cum sunt intimismul și confortul spiritual, însoțite, deopotrivă de ironie și resemnare. Romantismul de factură Biedermeier s-a răspândit în toată Europa, iar țări precum

¹ René Wellek, apud Nicolae Manolescu, *Istoria critică a literaturii române*. Vol. I. București, Editura Minerva, 1990, p.167

Spania, Italia Portugalia, cele din centrul și din răsăritul Europei au cunoscut doar această a doua etapă a curentului. A doua etapă pe care a cunoscut-o romantismul reprezintă, după părerea lui Virgil Nemoianu, o dare înapoi, o „îmblânzire” a pasiunilor dezvoltate în prima fază. În țara noastră, chiar dacă nu am parcurs o etapă a romantismului vizionar, găsim în operele lui Ion Heliade Rădulescu și Mihai Eminescu fragmente care, prin vizionarismul lor și prin întreg conținutul ideatic se apropie mai mult de formula unui *High Romanticism*.

Virgil Nemoianu ne oferă o explicație menită să motiveze procesul de „îmblânzire” a romantismului în a doua sa fază. El susține că „sentimentul unei existențe deosebit de periclitată a fost pe de o parte cauza și pe de altă parte efectul respingerii pretențiilor vizionare, atotcuprinzătoare, titanice, ale High Romanticismului, sentiment care a condus în final la revenirea parțială la atitudinile specifice secolului al XVIII-lea. În anii de după 1815, frapantă este contopirea unor valori romantice și iluministe, din care au rezultat noi combinații și structuri de soluții practice, interpretări parțiale sau atenuate ale modelului HR sau înfrumusețări miniaturizate”².

De aici rezultă și caracterul profund social al literaturii romantice Biedermeier de la noi și nu numai. Aproape toți scriitorii susțin în această perioadă ideea potrivit căreia arta trebuie să se adapteze realității și să își demonstreze utilitatea. La fel de bine înțelegem de ce începe să câștige teren și literatura memorialistică. Nici acestei forme nu îi lipsește dimensiunea socială, însă lasă loc și revelării frământărilor lăuntrice ale personajelor sau ale eu-lui scriitorului. Pe de o parte, romanticii încearcă să corijeze prin scris tarele morale ale lumii în care trăiesc, iar sancțiunile aplicate societății și celor tirani se materializează prin ironia împinsă uneori până la grotesc și ridicol. Vedem cum alegoria ajunge să fie preferată simbolului, după cum afirmă Virgil Nemoianu. Observăm că, în literatura noastră, satira a fost pe gustul multor scriitori, oferindu-le posibilitatea de a denunța relele care măcinau societatea vremii. Ion Heliade Rădulescu și Mihai Eminescu ne-au lăsat unele dintre cele mai savuroase pagini ale operei lor, cel dintâi dovedindu-se extrem de inventiv la nivelul limbajului, iar Eminescu deosebit de subtil în dinamica argumentativă.

La noi, în perioada romantică, literatura memorialistică începe să fie din ce în ce mai gustată. Publicul își satisfăcea atât setea de informații, întrucât afla din scrierile de această factură lucruri fascinante despre tărâmurii îndepărtate. Totodată, romanticii români nu pregetau să ofere soluții, mai mult sau mai puțin viabile privitoare la îmbunătățirea condițiilor de viață ale locuitorilor de pe aceste meleaguri, denunțând răul din societate și faptele celor care, în loc să amelioreze starea celor din pătura de jos, le agrava suferințele. Dar, chiar și atunci când tratează despre situații dramatice, scriitorii români nu își pierd umorul, așa cum se întâmplă în cazul lui Ion Codru Drăgușanu, în cartea sa, *Peregrinul transilvan*. Mai rafinat sau mai frust, umorul nu lipsește nici din scrisorile lui Ion Ghica sau din *Amintirile colonelului Lăcusteanu*, acesta reprezentând unul dintre punctele de rezistență care au asigurat durabilitatea acestor opere peste timp.

Astăzi, jurnalele, memoriile sau epistolele sunt din nou preferate de scriitorii români și de publicul lor, cu atât mai mult cu cât după 1989, au fost publicate operele unor autori interziși în perioada comunistă. Mărturiile acestora au adus lumină în ceea ce privește

² Virgil Nemoianu, *Îmblânzirea romantismului. Literatura europeană și epoca Biedermeier*. Traducere de Alina Florea și Sanda Aronescu. București, Editura Minerva, 1998, p.13

suferințele pe care un regim de o duritate de neînchipuit le-a provocat unor oameni care au trăit experiența traumatizantă a închisorilor sau înstrăinarea în exil. Jurnalele lui Nicolae Steinhardt, I. D. Sârbu sau Monica Lovinescu sunt doar câteva dintre scrierile de acest gen care au captat atenția publicului cititor.

Unul dintre primii memorialiști din perioada romantică a făcut literatură fără intenție, însă opera lui s-a bucurat de recunoaștere postumă. *Amintirile colonelului Lăcusteanu* se constituie ca operă literară involuntară, care, așa cum precizează criticul Nicolae Manolescu, „cu excepția câtorva pagini, ne interesează astăzi mai mult ca document moral și sufletesc”³.

Este mai mult decât probabil că notorietatea pe care această carte a dobândit-o la un moment dat s-a datorat interesului manifestat de Camil Petrescu pentru ea, dar nici elogiile exagerate și nici blamarea ei ulterioară nu își află justificare. Amintirile consemnate de un om care exprima frust ceea ce gândea, din perspectiva clasei lui sociale și a sumei de valori morale însușite de el într-o anumită epocă, l-au determinat pe Camil Petrescu să aducă în discuție problema autenticității. Autorul *Patului lui Procust* era de părere că „pentru realizarea concretului vieții veacului trecut (precizăm că este vorba de secolul al XIX-lea, n.n.) opera lui Lăcusteanu este unicul izvor în literatura românească. (...) *Amintirile* lui Lăcusteanu reconstituie halucinant momente (din acel principiu al autenticului care atribuie fiecărui element energia și structura întregului, așa cum picătura de apă e una cu felul fluviului) colorate și cruciale ale acestui veac de renaștere națională cu iz de senzualitate grecească, război endemic, chef arhieresc, incendii mari și molime de tot soiul”⁴.

Lipsa de stil și, pe alocuri, chiar neglijența în exprimare, platitudinea unor expresii ne arată că autorul *Amintirilor* era departe de a se fi dorit scriitor. Numai că temperamentul său vulcanic, înflăcărea și sinceritatea cu care realizează portretele celor pe care i-a cunoscut și care nu sunt plasați în lumina cea mai favorabilă, cum se întâmplă cu Odobescu, dar mai ales umorul sănătos cu care ne relatează scene din viața personală sau momente fierbinți din viața politică de la noi, din preajma și din timpul revoluției de la 1848, evidențiază spontaneitatea și lipsa de inhibiții a omului care dorește să nu lase uitării lumea prin care a trecut. Este adevărat că, în operă, ni se oferă numai perspectiva celui narează și, prin urmare, există multă părtinire în relatările sale. De asemenea, naratorul se arată plin de prejudecăți, întrucât tună și fulgeră împotriva „desculților” și a „vagabonzilor” de revoluționari sau a celor care făceau parte din clasele de jos. În calitatea lui de ofițer, face multe aprecieri pripite la adresa politicii din vreme sau la adresa unor persoane care nu i-au fost pe plac. Lăcusteanu se arătase mereu preocupat de respectarea tradiției și a ordinii burgheze și, de multe ori, gândirea lui nu este mai mult decât mediocră. Acest fapt l-a făcut pe Nicolae Manolescu să îl numească pe Lăcusteanu drept „filistinul aproape perfect”, cu alte cuvinte, el devenea întruchiparea unui reprezentant tipic al epocii Biedermeier.

Dacă ne întoarcem la text, constatăm că există o anumită naturalețe a exprimării și un pitoresc al evocării care salvează această scriere de la căderea în anonimat. Imaginile sunt vii,

³ Nicolae Manolescu, *Istoria critică a literaturii române*, ed. cit., p.253

⁴ Camil Petrescu, *Amintirile Colonelului Grigore Lăcusteanu și amărăciunile calofilismului*, în volumul: *Amintirile Colonelului Lăcusteanu*. Ediție, text stabilit, note și comentarii, bibliografie, glosar și selecție critică de Sande Virjoghe. Prefață de Petru Creția. Comentariu istoric de Ioan C. Filitti, Galați, Editura Porto - Franco. Muzeul literaturii române, f.a., p.179

dialogurile au nerv, expresia este frustră și nu căutată, iar acestea constituie elemente care disting *Amintirile* de maniera în care se scria în epocă.

Și G. Călinescu semnala că „valoarea operei stă în elementul psihologic, în ingenua trădare a unui fel de a gândi care, dacă istoricului subtil îi va fi de o netăgăduită utilitate în analiza mentalității partidelor de la 1848, este deocamdată pentru cititorul obișnuit de o savoare inimitabilă”⁵.

Aceste *Amintiri* abundă în detalii privitoare la viața cazonă din vreme, autorul oprindu-se la acele momente de cotitură care au marcat istoria românească, dar și viața și destinele celor apropiați lui. Colonelul a rămas fidel convingerilor sale și a adoptat o poziție conformă statutului său social. De pildă, când este trimis să facă arestări după evenimentele din timpul revoluției de la 1848, colonelul relatează o scenă în detaliu, atunci când a fost nevoit să intre în mahalaua armenescă pentru a-i aresta pe doi dintre conducătorii de acolo. Pentru că a întâmpinat ostilitate și aroganță, el nu își pierde firea și acționează ferm, fără să renunțe la umor:

„Era o zi frumoasă în ziua aceea și armenii ședeau afară pe bănci cu cafeaua și ciubucurile lor. Întrebai unde este locuința celor doi armeni. Îmi răspunseră, cu dispreț, ca Hagi...nu știe unde șade, iar cel de al doilea zise: «Eu sunt, ce-mi vrei? » ? I-am zis:«Dumneata ești arestat, și să poștești să mergi cu cazacu la generalul comandant»

- Ce fel, îmi zise, pe jos?

- Ba nu, o să-ți aduc o caretă?!”⁶

Amintirile se deapănă firesc și continuă să facă deliciul celor care caută să scape din chingile unui estetism care, supraevaluat, începe să își arate rigiditatea. Textul ne înfățișează momente mai comice sau mai dramatice din viața celui care a învățat să cunoască oamenii și să le intuiască psihologia. Petru Creția socotea că *Amintirile* „nu au nimic de-a face cu vreun stil deliberat de selecție a vreunui stil. Stilul lor se naște, ca la mai toți nescritorii, din interferența dintre un dat expresiv comun al operei (generator cu deosebire de rețele standard și de locuri comune) și specificul intelectual caracterologic și temperamental al celui care scrie nu pentru „a scrie” ci pentru a spune ceva pentru și despre împrejurări, sub imperiul unei nevoi extraestetice”⁷.

Un alt autor controversat din perioada romantică a fost Ion Codru Drăgușanu. El este autorul a 35 de scrisori pe care nu le publică imediat după redactare, ci după 25 de ani, un interval mare de timp, în care se petrec multe evenimente și se schimbă mentalități. Dacă urmărim strict însemnările autorului, perioada în care și-a redactat aceste epistole pe care pretinde că le adresează unui amic din patrie este cuprinsă între 1835 și 1844, data pe care o aflăm din ultima scrisoare. Cu toate acestea, ediția în volum care a apărut în 1865, se intitulează *Epistolele scrise den țere străine unui amic în patrie, de la anul 1835 până inchisive 1848*. Volumul cuprindea 32 de epistole, cărora le-a mai adăugat trei pe care le publicase în revista *Familia*. Cele dintâi scrisori au fost publicate în revista *Concordia* din Pesta, începând cu data de 9 martie 1863. Scrisorile tipărite acolo au fost în număr de 21 și au apărut, o primă serie în martie și următoarea în noiembrie 1863.

⁵ G. Călinescu, *Amintirile Colonelului Lăcusteanu*, ed. cit., p.186

⁶ *Amintirile Colonelului Lăcusteanu*, ed. cit., p.109

⁷ Petru Creția, *Lăcusteanu*, Prefață la volumul amintit mai sus, p. V

Editorul primei cărți apărute la Sibiu scria într-o scurtă prefață aceste rânduri prin care recomanda *Peregrinul* în special tinerimii dornice de instruire și de lucruri deopotrivă utile și captivante:

„Credem că prin această edițiune nu mic serviciu facem literaturii române, deoarece ținta ăstor epistole e de a exercita la junime spiritul de observațiune, a-i da direcțiune morală și religioasă, a contribui la consolidarea caracterului și a împărtăși varii cunoștințe, desfătând pe lector totodată”⁸.

Faptul că o carte este întocmită pentru a se înscrie pe linia unor astfel de direcții semnifică o dovadă în plus că scriitorii acestei epoci au în vedere corijarea morală a societății în care trăiesc și, mai ales, privesc literatura ca pe cel mai nimerit instrument de formare al tinerei generații, idei care sunt conforme ideologiei Romantismului de factură Biedermeier.

Nicolae Manolescu apreciază incipitul acestei cărți ca fiind „unul din cele mai frumoase din proza vremii”, dovedindu-ne că autorul își însușise deja de o cultură temeinică. „Cugetai la pasul ce era să fac. Cetisem multe descrieri de călătorie, le rumegai în cuget și numai întâmplări triste îmi reproducea memoria. (...) După trei zile, noaptea, fără a-mi lua rămas bun de la alții, numai cu iertarea de la părinți, dară mai cu un semiblestem al mamei, cu zeci dinari în șerpar, puține merinde în traistă, cu toiagul în mână, însoțit de Mihail și Grancea, plecai să cerc rotundul lumii”⁹.

Manolescu îi elogiază „filologia ludică” și „priceperea lingvistică” pe care scriitorul știe foarte bine să le pună în valoare. Drăgușanu ne servește o pagină plină de umor și de rafinement atunci când ne lămurește asupra felului în care fiecare popor denumeste și mânuiește dreptatea, comentariile autorului stârnindu-ne, în loc de indignare, hazul.

„Ungurii și transilvanii cu pietate o traseră la masă, zi tabla judiciară, și o ospătară cu aldămașurile îndătinat și prevăzute chiar în legile noastre cele venerabile, până ce francii – bătută sau chefuită, nu știu, - o culcară în pat de dreptate (lit de justice). S-au îndurat urmașii lui Mahomet, văzând-o că n-a răposat prea moale (zi: divan). În ăst mod, dreptatea se vede că întâi, la larg, din încăpere în încăpere și de pe o mobilă pe alta, ajunse, convalescentă, pe divan”¹⁰.

Erudiția filologică „nu împiedică nicicând savoarea să treacă”, ci o potențează „prin jocul etimologic și semantic”¹¹.

Scopul călătoriilor întreprinse de ardeleanul din Drăguș au avut ca imbold cunoașterea. Autorul se arată deosebit de atent la modul de viață al oamenilor de pe meleagurile pe care le vizitează, este pasionat, ca și înaintașul său, Dinicu Golescu de cele mai recente descoperiri tehnice care îi slujesc omului. Îl fascinează peisajele mirifice și dă dovadă de mult bun simț și de o judecată sănătoasă atunci când se arată în dezacord cu unele chestiuni politice sau administrative din unele țări prin care trece.

Însă paginile cele mai savuroase ale cărții sunt cele în care scriitorul ne relatează anecdote sau descrie scene în care umorul sănătos, întemeiat cu precădere pe o cultură filologică solidă, abundă, iar comentariile sale sunt de neegalat. Este atras de comportamentul

⁸ Nota editorului, text publicat ca Prefață la ediția I a *Peregrinului transilvan*, Sibiu, 1865. Ediție îngrijită, prefață, itinerar biobibliografic, note și glosar de Corneliu Albu. București, Editura Sport – Turism, 1980, p.32

⁹ Ion Codru Drăgușanu, *op. cit.*, p.42-43

¹⁰ *ibidem*, p.140

¹¹ Nicolae Manolescu, *op. cit.*, p.220

uman în diferite situații și compară reacțiile oamenilor din diferitele colțuri ale lumii atunci când se confruntă cu probleme asemănătoare. Stilul sobru este pulverizat de umorul cu care autorul se desfată din plin când surprinde ceva care nu se poate să nu-i stârnească veselia. Spre exemplu, el își începe admirativ descrierea sălii de la Teatrul Covent Garden. Se arată impresionat de splendoarea interiorului, însă este neplăcut surprins de cuvintele englezești care, spunea el, „îi zgâriau urechile”, datorită faptului că nu putea auzi decât „șire de vorbe monosilabe”. Completarea care urmează anulează orice urmă de sobrietate, tonul redevine jovial, trădând preferința lui pentru muzicalitatea limbilor romanice.

„Se zice că scurtimea vorbelor angle e acomodată pentru comanda nautică, ba se și miră anglii cum alte popoare pot efectua evoluții fără conciziunea de care se bucură numai limba lor proprie. Cred, dară, pentru cântec nu și-o vor acomoda nicicând; armonia cere vocale sonore, limpezi, nu înghițite și strănutate ca în limba lor”¹².

În *Peregrinul transilvan*, Ion Codru Drăgușanu realizează, în spiritul Romantismului Biedermeier, numeroase portrete – fiziologii, așa cum vom întâlni mai târziu în literatura noastră la Ion Heliade Rădulescu, Mihail Kogălniceanu sau Costache Negruzzi. Descrierile servesc la introducerea unui tip pe care, cititorului român poate să nu îi fie familiar, însă, prin ineditul lor, ne stârnesc încă și mai mult interesul. Astfel, el spune despre oamenii poliției din Paris că „umblă în veșminte civile și sunt amestecați în toate societățile, nimeni cunoscându-i. aceasta le câștigă numele de muscari (mouchards), însă așa, pentru oamenii de omenie, nu sunt nici grețoși, nici periculoși, ci mai vârtos o binefacere, căci preîntâmpină unele neajunsuri”¹³.

Pe lângă umorul copios, scriitorul „reușește să creioneze tablouri dinamice, de o mare putere de sugestie, să fixeze în memoria cititorilor elemente definitorii pentru fiecare țară și aproape fiecare localitate vizitată și, în același timp, să înzestreze personajul peregrinului cu darul privirii acute și intuiția specificității”¹⁴.

Cu toate că umorul este unul din punctele forte ale acestor opere din perioada romantică, totuși există și alte elemente precum mixajul de stiluri, amestecul biograficului cu istoria, fuziunea dintre rigoarea clasică și pasionalitatea romantică, toate acestea plasând scrierile de care aminteam în orbita modernității. De asemenea, spiritul ludic, savoarea descrierilor, varietatea tematică și ineditul portretelor sunt atu-uri prin care operele romanticilor noștri se deschid către universalitate.

¹² Ion Codru Drăgușanu, *op. cit.*, p.126

¹³ *ibidem*, p.135

¹⁴ Georgeta Antonescu, *Peregrinul transilvan*, în volumul *Dicționar analitic de opere literare românești*. Volumul 3, coordonator Ion Pop, Cluj-Napoca, Editura Casa Cărții de știință, 2001, p. 326